

Vaderlandsche Letteroefeningen in 1848: "Nooit rees er heil uit volksgeweld"

Er bestaat in het tweede kwart van de negentiende eeuw waarschijnlijk geen conservatiever en zelfgenoegzamer literair tijdschrift van enig belang dan de *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Ooit was het een toonaangevend en gezaghebbend orgaan geweest: het werd in 1761 door de doopsgezinde predikant Cornelis Loosjes opgericht en nam jarenlang een sleutelpositie in op het terrein der literaire kritiek. Maar wanneer in de jaren dertig een nieuwe generatie van romantische jongeren naar de pen grijpt, wordt het behoudende blad een mikpunt van velerlei spot. De grote tijd is dan voorbij; niet voor niets gaf Potgieter zijn tijdschrift *De Gids* de boosaardige ondertitel *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*, tot grote ontstemming van de man, die wel de personificatie van het oude blad mag heten, omdat hij het van 1813 tot 1858 heeft uitgegeven, geredigeerd en van vele bijdragen voorzien: Jacob Wybrand Yntema (1779-1858).

Deze Yntema moet het in die jaren steeds ontgelden. Hoezeer het in de mode was hem aan te vallen, moge blijken uit een citaat van Klikspaan, genomen uit diens karakteristiek van de "Student-auteur-manqué": "De *Vaderlandsche Letteroefeningen* verfoeit hij natuurlijkerwijze, als de vijanden van den beginne van den *Gids* en hij rekent het zich ten plicht mede te werken tot haren spoedigen val. Hij noemt ze nooit dan op een verachtelijken toon: - die ellendige *Leuteroefeningen*! - en spreekt met den grootsten afkeer van de *klied* van IJntema." (1) En wanneer dan in 1842 het satyrische tijdschrift *Braga* gaat verschijnen, in een frequentie van één in de veertien dagen, deelt Ten Kate in de 'Voorzang' mee:

Gij hoeft zelfs niet op d'eerste meer te wachten,
Als (vader IJNTEMA aan 't hoofd der rei)
De Maandschriftleggers opstaan van hun ei. (2)

Ook treft men daarin het bijtende 'Recept voor eene recensie in de *Letteroefeningen*' (3) en vele andere kwaadaardigheden, zoals de typering, genomen uit de 'Karakteristiek onzer vaderlandsche Tijdschriften':

Een dikke burgerheer, in 't bruin met kopren knopen,
Vol van den *bon vieux temps* en kunstgenootschapsbrij;
Een vader die zijn gal gestaag voelt overloopen,
Omdat zijn eigen kroost veel knapper is dan hij;
Een knorrige arrogant, wiens gunst ge alleen kunt koopen
Door oppervlakkigheid en domme vleierij. (4)

AAN DEN KONING.

Wien 't hart nog voor zijn' Koning gloeit,
Bedwing' zijn zangen niet!
Wien zuiver bloed door de adren vloeit,
Verheffe thans zijn lied!
De Koning leev'! den Koning eer!
Zoo zinge men mij na;
Dat God zijn glorie steeds vermeer',
Hem zegne vroeg en spa!

Verleen Gij hem uw' troost, o God!
Bij de asche van zijn' Zoon!
Gij, Schikker van ons aller lot
Op uwen hoogen troon!
Gij hebt zoo menig, menig keer
Ons Vaderland behoed;
Wij smeeken u, o Hemelheer!
Genadig, wijs en goed.

Gij hebt ons lot in Uwe hand;
Door U bestaat het all';
Door U blijft alles in zijn' stand,
Wat is en wezen zal:
Verlaant ons, liefdrijk Vader, niet!
Blijf Neêrlands volk getrouw!
Gij, die ons vroeger niet verliet,
Stort ons thans niet in rouw!

Bedwing der oproermakren tong;
Werp hun geweld ter neêr!
Dat elk Bataaf thans met mij zong
Tot Vader Willem's eer!
Dat elk, die roemt op dezen naam,
Getrouw blijve aan zijn' Vorst!
Komt, Bato's zonen, zingt te zaam
Een lied uit volle borst!

Neêrlands Koning moge leven!
Zij zijn naam met lof verbreed!
God, wil hem Uw' zegen geven,
Die tot voorspoed ons geleid!
Niets doe zijn gelukszon taneu!
Alles zing' te zijner eer!
Komt, verheft de oranjevanen!
Werpt de omwentlingsvaan ter neêr!
Hooft tot Willem's lof ons zingen;
Stemt met ons in 't hartlijk lied!
Luistert niet naar de oproerlingen,
En — verzaakt Oranje niet!

L. April 1848.

E.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
EN
J. W. IJNTEMA.
1848.

Toch redigeert Vader Yntema ook in de jaren veertig onverdroten voort (het tijdschrift zal tot 1876 blijven bestaan). Over oplagecijfers of aantallen abonnees is mij niets bekend, maar het zal het meer behoudende deel der natie, al dan niet verenigd in provinciale leesgezelschappen, zeker nog hebben aangesproken. (5) Daarom is het interessant om na te gaan, hoe de *Letteroefeningen* op de woelingen van 1848 hebben gereageerd en hoe snel het tijdschrift op de actualiteit kon inspelen. Er verschijnen in deze periode 16 afleveringen per jaar; ieder nummer bestaat voor een deel uit *Boekbeschuwing*, voor een deel uit *Mengelwerk*. Het terrein dat bestreken wordt vindt men omschreven als "Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen" (dus niet alleen literatuur!). Elke aflevering is heterogeen van samenstelling; zo wordt de zorgelijke politiek-religieuze leerrede 'Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap' onmiddellijk gevolgd door 'Iets over de Levenswijze der Walrussen'.

De gehele jaargang 1848 omvat 1488 pagina's, waarvan 692 pp. *Boekbeschuwing*, en 796 pp. *Mengelwerk*; dat is dus een gemiddelde van 93 pp. per aflevering. Elke drie maanden verschenen er vier afleveringen, een gegeven dat van belang is in verband met de actualiteit. Daarin laten zich wat de onlusten van dat jaar betreft drie fasen onderscheiden: allereerst worden de gebeurtenissen in het *buitenland* becommentarieerd; vervolgens, wanneer de onrust naar het *vaderland* overslaat, zet men alle zeilen bij om dat met de grootste verontwaardiging af te keuren (naast voortgaande verkettering van Parijse toestanden etc.); tenslotte, als de orde hier hersteld is, kan men zich weer enigszins opgelucht beperken tot het beschimpen van de ontwikkelingen in het *buitenland*.

Om de gebeurtenissen even in herinnering te brengen: op 24 februari wordt in Parijs koning Louis Philippe door het volk van de troon gejaagd, en het Voorlopig Bewind kondigt de Republiek af. Snel verspreiden de onlusten zich over Europa: Duitsland, Italië, Oostenrijk, Hongarije en Polen volgen al spoedig. Dit wordt in ons land door conservatieven en gematigd-liberalen met grote zorg gadeslagen; alleen de radicalen juichen. Begin maart neemt in Amsterdam de onrust toe, 13 maart wordt de conservatieve Willem II plotseling liberaal, 15 en 16 maart zijn er woelige volksdemonstraties te Den Haag en op 24 maart breekt in Amsterdam het Damoproer uit, georganiseerd door de radicalen Adriaan van Bevervoorde, uitgever van het satirische blad *Asmodée*, en Jan de Vries, de begaafde redacteur van *De Hydra*; dit wordt spoedig de kop ingedrukt, mede door toedoen van de Amsterdamse burgerij. De onrust blijft echter voortduren, zeker wanneer in Parijs op 14 juni een grote arbeidersopstand uitbreekt, bloedig onderdrukt door Cavaignac. Na juli 1848 is de rust hier weer-gekeerd. (6)

eerste fase: buitenland

De vroegste toespeling in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* op de februari-revolutie te Parijs is te vinden aan het eind van *aflevering* 4, waar in een gedichtje 'De zeven Hoofdzonden' Eugène Sue,

gevierd auteur van *Les Mystères de Paris* (10 dln., 1842-1843), aldus wordt toegesproken:

Gij, Sue, die, als naar het leven,
Reeds *zeven Zonden* hebt beschreven,
Ei voeg er nog een *achtste* bij:
Republikeinsche razernij. (II, 212)

De laatste boekbespreking in *aflevering* 5 eindigt met de zinsnede: "Wie weet, welke heerlijke tegenhangers de nieuwe Fransche Republiek nog in haren schoot verborgen houdt!...." (I, 224) Een kennelijk eerder geschreven bijdrage over de hoge kosten van 'De Julijfeesten te Parijs. (*)' wordt aan de voet der pagina voorzien van de toevoeging: "(*) Zijn de cijfers in deze opgaven echt en juist, dan zeker is 't erg! Maar, zal de *Fransche Republiek* goedkooper zijn?! ... *Red.*" (II, 235). De twee laatste pagina's bevatten onder meer drie spotdichten: 'Fransche Vrijheid *quand même*', 'Aan een 'Beminnaar van het Punt dicht' en 'Volksopstand', dat besluit met de regels:

Zóó is één enkel man in staat
Het Volk tot *opstaan* te bewegen;
Maar stel er honderdduizend tegen,
En dank God, zoo 't weer *zitten gaat*!.

Tenslotte vindt men daar ook nog een satirische 'Proclamatie' van het "Voorlopig Bewind der glorieuze Fransche Republiek", waarin verklaard wordt dat men zich moet verheffen boven "de slavernij des arbeids en de louter dierlijke behoefte aan spijs en drank"; gedateerd 1 April 1848 (en waarschijnlijk *gepostdateerd*, omdat reacties op de onlusten van maart pas in het volgende nummer verschijnen). (II, 263-264)

tweede fase: vaderland

De gebeurtenissen van 24 maart in Amsterdam blijken eerst in *aflevering* 6 hun weerspiegeling te vinden. In de *Boekbeschouwing* wordt *Sammaël de Booze*, een verhaal van Jan de Vries, in een kennelijk haastig geschreven stukje volledig gekraakt, overigens zonder één toespeling op diens rol bij de onlusten. (I, 265-266). Maar het *Mengelwerk* bevat intussen niet minder dan twaalf verzen over de ongeregelheden, waarin afschuw van het oproer en trouw aan vorst en vaderland om de voorrang strijden. M. Westerman opent met een zang (op de wijze Wien Neêrlansch bloed, enz.), met als eerste strofe:

Schoon ook laaghartig helgebroed
Arglistig onrust stook',
En 't eerloos graauw, in overmoed,
Naar roof en plondring jook',
Wij waken voor het Vaderland,
En duchten geen en strijd,

En zijn aan orde en eer verpand,
Aan eendragt toegewijd. (II, 309)

Na een tweede bijdrage van Westerman ("Liefde voor een' wakkren Koning, Die zijn volk gelukkig maakt" etc.) volgt een zevental gedichtjes van J.W. Yntema, met o.a. het curieuze 'Maladies Secrètes' dat als volgt begint:

Voortaan geen *maladies secrètes!*
't Zij alles openbaar!
Zich schamen - *fi, c'est plus que bête!*
Parijs bewees het klaar.
De vuilste kwalen zijn daar Mode,
Ook in de Politiek;
Zij zijn van wis verderf een bode;
Haar naam is: *Republiek*. (II, 313)

Blijkens een andere bijdrage zou Yntema, wat het vaderland betreft, het liefst de wilde dieren uit Artis op het "graauw" hebben losgelaten, en een zekere opluchting spreekt uit 'Polsvoelen':

Toen, in een paar benaauwde stonden,
Het graauw zijn' moedwil heeft gekoeld,
Is Amsterdam de pols gevoeld:
Men heeft dien dóórgezond bevonden;
Hij sloeg de juiste maat
Voor Koning, Kerk en Staat. (II, 313-315)

Maar helemaal gerust schijnt hij er toch niet op te zijn; hij stelt zelfs het omslag van zijn tijdschrift ter beschikking om nog drie vaderlandslievende verzen extra te kunnen opnemen, waar hij de volgende verantwoording voor geeft:

In den zwaarwigtigen tijd, dien wij thans beleven, behoort alles, wat strekken kan, om den goeden Volksgeest in ons gezegend Vaderland te helpen schragen, te worden aangewend, ook in het Letter- en Dichtkundige; ernst of scherts, om 't even. Vanhier dat ook dit Tijdschrift volgaarne zulke bijdragen ontvangt en opneemt. De drie volgende kwamen niet tijdig genoeg voor eene plaats in, en daarom vinden ze die op het omslag van dit Tijdschrift, hetwelk de geëerde zenders wel ten beste zullen duiden. (Het hier laatstgeplaatste is, zoo we ons niet bedriegen, van een zeer jeugdig heersenaar der Dichtkunst; maar de strekking dacht ons te prijselijk, om het daarom af te wijzen.)

(II, t.o. 316)

(Het vers van de jonge dichter, waar Yntema op doelt, wordt hierbij afgedrukt.) Ook *aflevering 7* staat in het teken van de volksofstand. De uit het Frans vertaalde leerrede van A. Coquerel, 'Vrijheid, Gelijkelijkheid, Broederschap' (II, 317-334), sluit mooi aan bij de actuele gebeurtenissen. Aan het eind verschijnt nu een zéstal gedichtjes van Yntema, zoals 'Grondwetsherziening', waarin hij waarschuwt dat niet teveel mensen zich daarmee moeten bemoeien (II, 363). Weer wordt het omslag benut: naast een advertentie voor het boek *Nog iets over de brillen*, van Dr. W. Mensert, nog drie politieke verzen. In een ervan, 'Te Laat' van J.M.H. Mosselman, wordt geklaagd over Lamartine, een hier tot dusver, ook in het milieu der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, populair dichter, die het nu, na zijn bemoeienissen met de revolutie, voorgoed verbruid heeft. (II, t.o. 364) (7)

derde fase: buitenland

Vanaf *aflevering 8* wordt over het vaderland alleen nog maar in zelf-voldane bewoordingen gerept; men slaat zich op de borst, dat Holland het er zo goed heeft afgebracht. In dat nummer alleen een sterk religieuze passage uit Lamartine's *Joelijn*, als om die dichter aan zijn zoveel prijzenswaardiger verleden te herinneren. (II, 408-412) *Aflevering 9* bevat twee politieke verzen: 'Afschaffing der Doodstraf door het voorlopig Bewind te Parijs' (waarin Lamartine een "sluwerd" wordt genoemd), en 'Wijsen en Dwazen' (met daarbij de aantekening: "Naar luid van het *Handelsblad* is in de laatste twee maanden het getal der Krankzinnigen te *Parijs* met meer dan een derde vermeerderd!" (II, 460); beide stukjes zijn van Yntema. *Aflevering 10* draagt, naast wat opmerkingen in de *Boekbeschouwing* (bijv. I, 403), slechts één versje aan het onderwerp bij. (II, 508); zo ook *aflevering 11*, waarin Yntema zich nu uitspreekt over Pruisische ontwikkelingen (II, 559-560). Met een voorlezing van J. van der Hoeven, getiteld 'Beweging en Verandering, dienstbaar tot Instandhouding' (II, 561-578) opent het *Mengelwerk* van *aflevering 12*, dat besloten wordt door een politiek punt-dichtje 'Het Beestenspel', zonder twijfel uit de schier onuitputtelijke koker van vader Yntema. (II, 612) Opmerkelijker is zijn vers, waar *aflevering 13* mee eindigt:

IN EEN' SLAPELOOZEN LAATSTEN KERMISNACHT TE AMSTERDAM.

De tijd der Kermis-dronkenschap gaat weer, God dank, voorbij!
 Onthouding, Matigheid... wat hoon voor uwe Maats' happij!
 Engj, o Flesch! die 't lot vertoont des Dronkaards en zijn. Kind...
 Geldt gene alleen in theorie en deze slechts in print? —
 Dus dacht, dus voelde ik in deez' nacht, die slapeloos verging.
 Ik schaamde mij den cernaam schier van Amstels Stedeling.
 Wat dwaasheid, wat uitsporigheên, wat dulle razernij!
 Ik waande me in 't Bagchutenrijk, niet aan het rustige IJ.
 Nog ruischt, nog dreunt, nog scheurt mij 't oor van kreten
 zonder tal,
 Van 't joelend woelend straatgegil en 't Izabé-goschal!...

Maar toch één troost gowierd me ook nu: dat geen verdachte
 Zelfs bij 't verdierlijkst Gemeen, zich ergens hooren ^{kroet,} deed.
 Neen, oproer vindt geen wederklank in ons gezegend Land,
 En eerlijke armoë deinst terug voor plond'ring, moord en brand.
 Zoo werd dan 't magtige Amsterdam nog eens de pols gevoeld:
 Geen Kermisproeve heeft de zucht voor Vorst en Wet verkoeld.

23 Sept. 1848.

IJNTEMA.

(II, 656)

Een dergelijk geluid weerklinkt in *aflevering* 14: "Vanwaar die zucht voor orde, die eensgezindheid, dat gemeenschappelijk streven naar hetzelfde doel, waardoor *Nederland* zich, in dezen tijd van beroerten, zoo gunstig onderscheidt?" (II, 667) In *aflevering* 15 nog wat anekdoten over Parijs en Berlijn (II, 752-755) en een vers op Cavaignac, met de slotregel: "NOOIT REES ER HEIL UIT VOLKSGEWELD." (II, 755) Het laatste nummer van de jaargang, *aflevering* 16, bevat tenslotte slechts twee advertenties, die iets met het onderwerp uitstaande hebben, omdat zij namelijk de gebundelde politieke pennevruchten van Yntema aankondigen.

En daarmee lijkt de hele kwestie 1848, wat de *Vaderlandsche Letteroefeningen* aangaat, definitief te zijn afgerond. De revolutie, in het buitenland begonnen, heeft, na enige spannende momenten, geen vat op het vaderland kunnen krijgen, mede dankzij de inspanningen van Yntema. Het gevaar is voorbij, de orde is hersteld, een nieuwe jaargang kan beginnen.

Peter van Zonneveld

Noten

- 1) *Studententypen*, Leiden z.j., 7e druk, p. 94 (in de 1e druk, Leiden 1841, p. 90, gaat, waarschijnlijk door een zetfout, de woordspeling met *Leuteroefeningen* geheel verloren - daar staat nl. gewoon *Letteroefeningen*).
- 2) *Braga* (ed. A. Winkler Prins), Deventer 1883, p. 47.
- 3) *Braga*, pp. 93-95.
- 4) *Braga*, p. 53.
- 5) Vgl. de *Camera Obscura*, waar in 'De familie Stastok' de heer Van Naslaan ook de *Letteroefeningen* blijkt te lezen (ed. J.M. Acket, 38e druk, Haarlem 1935, p. 78).
- 6) Zie hiervoor: J.J. Giele, *De pen in aanslag, Revolutionairen rond 1848*, Bussum 1968, en uitvoeriger: M.J.F. Robijns, *Radicalen in Nederland (1840-1850)*, Leiden 1967.
- 7) Zie voor de invloed van Lamartine: P. Valkhoff, 'Lamartine in Nederland', in: *Ontmoetingen tussen Nederland en Frankrijk*, 's-Gravenhage 1943, pp. 160-188.